

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 323.1:316.75(497.1)''19''

DOI: 10.5937/spm89-54671

Приказ

Душан Достанић*

Институт за политичке студије, Београд

ТИТОВШТИНА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Миланов, Кајица. 2021. *Титовштина у Југославији*. Београд: Друштво за привредну историју и Институт за европске студије, 350. стр.

Филозоф Кајица Миланов спада међу оне српске умове за које се може казати да су остали готово сасвим заборављени. Уколико се у обзир узме чињеница да простор оптерећен ратовима, окупацијама, устанцима, крвавим сменама владара и идеолошким разрачунавањима више тражи ратнике него педантне интелектуалце, овај заборав се можда може разумети, иако не и оправдати. Напротив, посматрано из те перспективе, багателисање значајним личностима интелектуалног живота испоставља се наглашено штетним за културу која је и иначе оптерећена дисконтинуитетима. Кајица Миланов и сам је био жртва оног радикалног прекида

* Имејл адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1602-8684.

са традицијом и наслеђем до кога је дошло 1945. године, а од кога се Србија ни до данашњег дана није опоравила. У новоуспостављеном поретку Миланов је остао прећутан, не само зато што је био грађански филозоф, већ и зато што је доследно остао политички противник новог стања, што га је на крају одвело у емиграцију. Може се рећи да је барем имао ту срећу да га није задесила судбина неких његових колега који су у време револуционарне „правде“ своја убеђења платили животом. Заслугом Друштва за привредну историју и Института за европске студије, емигрантски радови Кајице Миланова су постали доступни широј читалачкој публици. Тиме је начињен важан корак да име професора Миланова изађе из заборава на светло дана.

Књига *Титовитина у Југославији* открива Миланова као изванредно проницљивог политичког писца. Са сигурношћу се може тврдити да би он у другим околностима, односно да није било Другог светског рата и успостављања комунистичке диктатуре, пружио вредан допринос на интелектуалном плану. У том случају се ипак свакако не би бавио титовштином и анализом анатомије комунистичког поретка, већ неким другим

темама. У сваком случају, сада се ова књига поново појављује, 60 година после њеног изласка у емиграцији.

Наслов је сасвим јасан, и на први поглед читаоцу може изгледати као нека већ добро позната критика комунизма у Југославији, коју је могао саставити било који емигрант на основу свог искуства са влашћу успостављеном 1945. Међутим, ствари су много другачије, и Кајица Миланов у том погледу пружа много више. У првом поглављу се разматра значај Југославије за комунистички продор ка Европи. Тај кратки осврт представља и приказ спољнополитичке ситуације, односно малу геополитичку студију у којој Миланов демонстрира невероватан таленат за препознавање положаја, односно околности у којима живи. Након тога он пише о стварности у Југославији. Ту вредно описује све оно што је и сам доживео и видео у земљи до 1947. Тај приказ можда и не би био толико занимљив, да Миланов не ради методично па приказује и преображај у друштвеној као и у привредној сфери. Он ништа не оставља нетакнуто, па пише о стању интелектуалаца и стручњака, односно сељака и радника. Посебна пажња посвећена је пропаганди,

васпитању народа и просвети. У склопу тог одељка Миланов даје и кратак термилошки речник комунистичке Југославије уз неке духовите опаске.

У оквиру седмог поглавља, детаљно се разматра расположење народа који живе у Југославији, затим странке и политичке струје, те положај емиграције. У тим извођењима има изузетно занимљивих момената и вредних података. Пада у очи да Миланов у емиграцији још рачуна са Југославијом, па и са Бугарима, наравно у оквирима једне истински демократске Југославије. У том смислу, он је спреман на компромис са Хрватима у Босни, односно са Бугарима у Македонији. Миланов са доста пажње расправља и о онима који би евентуално могли имати користи од Титовог режима, који су „нивелисани навише” и који ће зато стајати уз режим, а против враћања на старо стање. Уколико су се његова виђења по питању опстанка Југославије и укључивања Бугарске показала као промашена, у делу који се бави снагама које би из сопствених интереса могле стајати уз Брозов режим, аутор пише са великом дозом реализма.

Одатле се затим прелази на питање титоизма као теорије и титовштине као праксе комунистичке Југославије

(201). У овом делу Миланов је прилично прецизан, јер не само што настоји да раздвоји теорију и праксу, већ и да покаже по чему се комунизам у Југославији разликује од комунизма у СССР-у. При томе, треба нагласити да није реч о покушају да се комунизам у Југославији прикаже као хуманији или либералнији од совјетског модела. Миланов се детаљно бави узроцима и последицама сукоба између Броза и Стаљина, те разматра могући развој ситуације. Он детаљно анализира тачне и нетачне коминформовске оптужбе на рачун Броза, као и титоистичке покушаје одбране. Мора се признати да је дубина његових увида импресивна. Већ у оно време и у емиграцији Миланов је јасно препознао да би Запад могао подржати Броза како би разлабавио совјетски блок.

У деветој глави књиге се затим прелази на разматрање великих комунистичких обећања, а посебна пажња посвећена је илузији о одумирању државе. Тај део је можда теоријски и најзанимљивији. Ту Миланов демонстрира и своје познавање комунистичког учења. Уочљиво је да Миланов као критичар комунизма не наступа као типичан конзервативац, већ да и сам држи неке условно говорећи леве, прогресивистичке позиције.

Напоследку, у делу који се бави кратком историјом Југославије, настанком НДХ, ратном ситуацијом и Техераном, Миланов на малом броју страна пружа изванредан опис ситуације. Што се грађанског рата тиче, уочава постојање три фронта: социјални, српскохрватски и окупациони. Стране су се разликовале према томе шта им је било од првенствене важности. Тако испада да су недићевци и љотићевци били првенствено борци против комунизма, и да им је у том смислу борба против Немаца била од другоразредног значаја. Са друге стране, Драгољуб Михаиловић и његов покрет су нагласак стављали на борбу против окупатора, док је код њих борба против комунизма остала у другом плану. Са треће стране, хрватске усташе су биле усмерене на истребљење Срба. Миланов закључује да је Југославија једноставно предата комунистима и да то није имало везе са партизанском снагом. Да се Србија којим случајем географски налазила на западу земље, припајање Југославије комунистичком блоку било би немогуће, будући да је, као што Миланов убедљиво показује, Србија била антикомунистичка. То је важан моменат који оповргава све оне тезе које су предуго биле у оптицају у Европи, а по

којима постоји нека суштинска склоност православних народа ка комунизму. То што се сличне идеје данас могу чути и код домаћих заступника неке врсте националног комунизма, истина само са обрнутим предзнаком и вредновањем, само потврђује да тако смеле тезе не би требало износити олако, посебно не пре консултовања релевантне литературе, у коју свако спада и књига Кајице Миланова.

На крају књиге следи и кратак закључак у коме Миланов поново упозорава на тоталност комунистичког преображаја и на њихову жељу за светском доминацијом. Иако се у том погледу Миланов не разликује од великог броја аутора који су писали о комунизму, стиче се утисак да је он до ових закључака ипак стигао самостално.

Књигу допуњује и важан Милановљев чланак у коме он разматра покушај Душана Недељковића да историју српске филозофије тумачи у комунистичком кључу, те Ђиласову критику те књиге. Из тог кратког, али вредног чланка може се лепо видети колико је и данас снажно Недељковићево наслеђе, односно да се наше историје политичких идеја још увек пишу из доминантно левичарске перспективе што се види већ и по избору

личности које се укључују у такве приказе. Такође, Миланов је препознао да је сукоб између Недељковића и Ђиласа заправо осликавао разилажење на линији комунистичког интернационализма, кога оличава Ђилас, и стаљинизма (Недељковић). Књигу, поред предговора који је писао Слободан Јовановић, прате и два важна прилога Бориса Милосављевића. У првом се Милосављевић бави спором о српској историји између Недељковића и Ђиласа, док други прилог представља више него корисну биографију Кајице Миланова.

---

* Овај рад је примљен 9. новембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. децембра 2024. године.